

La memòria sonora dels vincles

– Anna Chiara Vighi ¹ –

Psicoterapeuta. Psicomotricista.
(Barcelona, Espanya)

M'agradaria compartir unes idees, derivades de la meva pràctica clínica, sobre la importància de l'ús de diferents tipus de llenguatge en el tractament de nens i nenes amb TEA i, específicament, sobre els efectes que pot tenir en la teràpia la recuperació de l'idioma matern. No obstant, em surgeix de manera natural considerar tot tipus de llenguatges: des del llenguatge no verbal -el del cos i del diàleg tònic- passant pel llenguatge musical i fins arribar al llenguatge verbal. Quan ens trobem davant d'un infant que no coneixem, sobretot quan aquest està més afectat, la nostra observació es centrarà de forma natural en el moviment: com es situa dins de l'espai, com es mou i es desplaça; si prefereix espais oberts o tancats; quin ús fa dels objectes; quin és el seu to; com es relaciona amb les persones de referència i amb nosaltres (mirades, gestos, apropaments i allunyaments). Sovint acompanyem els temps d'entrada i sortida o els canvis d'activitats amb cançons, però també hi ha moments en els que ens surgeix a dins una melodia relacionada amb alguna cosa que acaba de passar a la sessió.

Inicialment em vaig interessar per aquests aspectes quan estava fent unes pràctiques de psicomotricitat a Carrilet² i em vaig trobar dins la sala amb en Luca,

nen que tenia l'italià com a idioma matern. És després de dues sessions quan l'Àngels³ em proposa dir-li alguna cosa en italià. Dic el primer que em passa pel cap: *"Ciao Luca. Anche io sono italiana come te!"*⁴. En Luca obre els ulls en una expressió de sorpresa i, de seguida, es tapa la boca. Es tapa les orelles. *"Ti tappi la bocca, ti tappi le orecchie!"*⁵. Ara em tapa la boca, les orelles, els ulls. *"Adesso tappi tutto a me: 'non parlare questa lingua, che è la lingua della mamma e del papà e io non ero pronto!"*⁶. Connectar pot fer molta por. Aquest nou inici relacional, que va donar pas a poc a poc a una interacció més viva i directa, va ser possible gràcies al so de l'idioma molt més que al seu significat. Va permetre la creació d'un moment inesperat, que tan sovint és necessari en el tractament de l'autisme per desestabilitzar unes defenses molt estructurades, i la recuperació d'un fil lligat a les vivències més primerenques.

Per anar allà on està el pacient, cercar-lo on estigui còmode i des d'allà començar a tibar, a poc a poc, d'aquell fil que finalment és la relació, trobo interessant lligar aquestes característiques primerenques i primitives -del psiquisme i corporals- amb la llengua materna. Intentaré reflexionar, com diu Anzieu (2013), sobre "... l'existència d'una pell encara més precoç, d'un mirall sonor o d'una pell auditiu-fònica i de la seva funció per a l'adquisició, per l'aparell psíquic, de la capacitat de significar i, després, simbolitzar". La melodia de l'idioma matern no deixa de ser una mena de manteta sensorial en la qual l'infant és acollit; així, el llenguatge amb la seva música serà un dels pilars de la intervenció, especialment en aquells casos en els quals la sensorialitat assumeix un paper rellevant.

EL SO DE LA PARLA

Es podria argumentar que és lògic que un nen millori quan se li parla en el seu idioma matern i em sembla que aquesta pot ser una discussió interessant. Tot i així, crec que no es tracta d'una qüestió de comprensió de l'idioma o del significat d'allò que es diu. Més aviat, estem parlant del reconeixement d'una empremta sensorial sonora que és la que permet al nen deixar-se anar a les mans de l'adult, sentint-se acollit. Amb la introducció en la teràpia de la seva llengua materna es desvetllen en els pacients associacions sensorials connectades amb una relació primerenca. Això sembla permetre la introjecció de patrons sensorials connectats amb emocions profundes. Com suggereixen Mehler, Argentieri i Canestri en el llibre *La Babele dell'inconscio*, llengua materna (així com *madre lingua* o *mother tongue*) són imatges verbals que expressen la idea que la funció del llenguatge s'aprèn aferrats al pit, mentre ens alimentem.

Cada cop més, estem acostumats a considerar la importància de la veu materna ja des de l'embaràs, així com les respostes dels fetus i les seves preferències: són capaços de memoritzar estímuls auditius del món extern ja a partir de l'últim trimestre de l'embaràs, amb una sensibilitat particular pel contorn melòdic tan en la música com en el llenguatge (DeCasper i Spence, 1986; Kisilevsky et al., 2004; Granier-Deferre, 1998). Des del període fetal, l'infant enregistra diferents sensacions -de les quals evidentment no té un record conscient- que queden gravades en la memòria del cos: són la història invisible de cada un de nosaltres i es troben a la base de la vida emocional (Guàrdia, 2015). Ja abans dels quatre me-

¹ annachiara.vighi@gmail.com

² Centre Educatiu i Terapèutic Carrilet.

³ Àngels Morral, terapeuta psicomotriu.

⁴ "Hola Luca. Jo també sóc italiana, com tu!".

⁵ "Et tapes la boca, et tapes les orelles".

⁶ "Ara em tapes tot a mi: 'que no parlis en aquest idioma, que és l'idioma de la mama i del papa i jo no hi estava preparat!'".

sos d'edat, els infants poden discriminar si una persona està parlant en la seva llengua materna només mirant la "pel·lícula muda" del seu discurs⁷: els infants són capaços de detectar un idioma diferent a través de la forma i el ritme dels moviments de cara i boca del parlant, és a dir, a través d'estímul visual (Weikum et al., 2007) i són capaços de detectar patrons inusuals quan se'ls presenten estímuls amb una estructura rítmica diferent (Friederici et al., 2007). A més a més, els nounats prefereixen la veu de la seva mare sobre les altres (Querleu et al., 1984; DeCasper i Fifer, 1980; Ockleford et al., 1988; Damstra-Wijmenga, 1991; Hepper et al., 1993) i perceben el contingut emocional vinculat per la entonació en la parla materna -maternès- (Fernald i Simon, 1984). Tot això remarca que el llenguatge és una experiència multimodal: obtenim informació lingüística a través de l'oïda, mirant els moviments dels llavis i les expressions de la cara, llegint i interpretant el context que envolta l'input lingüístic (Susan Hespous, 2007). Les dificultats d'integració entre diferents modalitats sensorials en les persones amb TEA són aspectes que haurem doncs de considerar quan cerquem un llenguatge que ens uneixi. En l'autisme serà més aviat la invariància (Viloca, 2011) de les sensacions físiques i dels ritmes dels temps el què ens orientarà sobre els nuclis de sensorialitat que els atrapen.

EL LLENGUATGE DEL COS

Freud (1915, 1917) va ser el primer en parlar dels processos mentals primaris. També va dir que el jo és, d'entrada, un jo corporal. Els processos mentals primaris s'inicien a nivell corporal encara abans de que se'ls pugui donar un significat a les sensacions viscudes en el cos.

La Jana té 4 anys quan la conec. Els seus pares han tingut moltíssimes dificultats per reconèixer la seva patologia i no havien fet cap tractament fins llavors. Durant les primeres sessions, no puc connectar amb ella de cap manera: hi

ha llampecs de mirades, però són massa fugaços. Un bon dia, després d'un mes i mig de tractament setmanal, comença a córrer d'un costat a l'altre del despatx, xocant contra les parets a banda i banda de l'habitació. M'hi sumo. El tercer cop que ho faig al seu costat, para. Em mira. Ho torna a fer, però més a poc a poc, per anant-me mirant de reüll. Crec que aquest moment d'intercanvi va ser possible gràcies a la imitació d'alguna cosa molt seva. Per primer cop havíem pogut fer alguna cosa juntes a partir d'un moviment que a ella li cridava l'atenció. Seligman explica que l'activitat motora i els afectes ens uneixen als nostres entorns al nivell més fonamental: són al centre de l'entrellaçament entre l'autopercepció, la percepció de l'exterior i l'avaluació del que està passant. Em sembla que de vegades són també les nostres ganes de realment poder arribar a conèixer, de mica en mica, els nostres pacients que permeten aquests moments de trobada. Més que produir canvis en la nostra relació, la seva reacció em va donar pistes importants sobre la que en aquell moment era l'única manera de connectar amb ella.

Per tal d'acostar-nos als nens i nenes amb TEA, cal que ens hi apropem intencionalment sintonitzant, tot i respectant els seus ritmes; és clau començar a donar respostes també a les seves conductes repetitives per tal d'obrir la possibilitat d'ajudar-los a interrompre la repetició que els permet no conscienciar, com diu Corominas recordant el concepte de Freud de repetir per a recordar. Quan vaig molt perduda davant de conductes repetitives que no em suggereixen cap sentit, les actuo per poder connectar a través de les sensacions que produeixen en el meu cos i així posar-les a disposició dels pacients.

L'EMBOLCALL MUSICAL

Fornari (1984), psicoanalista italià, va investigar sobre el significat inconscient de la música que, segons ell, ve donat per la recuperació de la situació intrauterina.

Explica que el llenguatge musical pot retrotraure la persona als seus afectes vitals, arcaics i perenns a través dels quals es 'parla' i s'experimenta el món.

En Guillermo (6 anys) és un nen amb una història familiar força complicada. És un nen dòcil, s'adapta ràpidament a fer tot allò que li proposo. El primer dia que el veig, la seva mare ha d'agafar una trucada i surt un moment del despatx. Ell em fa una abraçada i es queda a la meua falda fins que ella torna a entrar; a partir de llavors, torna a mantenir la distància. Li agrada dur objectes a les mans, però cada setmana n'agafa de nous. Hi ha alguns aspectes deprimits, més enllà de la simptomatologia autista, que no li permeten gaudir plenament de cap activitat. Quan ja portem dos mesos de tractament setmanal li proposo pujar a la tela que penja del sostre. Les dues primeres vegades s'hi apropa i la toca distretament, com si no anés amb ell. Li vaig comentant: "Oooh, què suau!"; durant unes fraccions de segon també la mira dissimuladament: "Sembla que et crida l'atenció aquest color verd". La tercera accedeix a pujar-hi, però baixa de seguida que s'hi estira. La quarta sessió d'intents poso *La vita è bella* i l'ajudo a pujar. S'estira dins la tela i comença a riure. Em mira, riu més. Riu tant que penso que es farà pipí, però ràpidament es regula sol. Amb la seva mà s'agafa a mi per poder-se gronxar, deixant-me anar i em torna a buscar. Considerant el paper que juga la música en les nostres vides, sovint trobo útil preguntar als pares quines cançons li cantaven de petits o quines solien escoltar. En aquest cas, no era res significatiu (o que la mare pogués identificar com a tal) per a ells; va ser més aviat un *enactment*, d'una connexió que va aparèixer de cop dins meu.

La preferència perceptiva pel llenguatge que ens envolta (Mehler et al., 1988; Moon et al., 1993; Mehler i Dupoux, 1994) i l'habilitat en distingir entre diferents llenguatges prosòdics (Mehler i Christophe 1995; Nazzi et al., 1998; Ra-

⁷ Aquest estudi mostra que els nadons de 4 i 6 mesos poden discriminar idiomes (l'anglès del francès) només observant articulacions presentades en silenci. A l'edat de 8 mesos, només els nadons bilingües (francès-anglès) aconseguixen aquesta tasca. Aquestes troballes revelen una preparació sorprenentment primerenca per a la discriminació del llenguatge visual i posen de manifest la selectivitat dels nadons per retenir només les sensibilitats perceptives necessàries.

Amb la introducció en la teràpia de la seva llengua materna es desvetllen en els pacients associacions sensorials connectades amb una relació primerenca. Això sembla permetre la introjecció de patrons sensorials connectats amb emocions profundes.

mus et al., 2000) i els canvis d'entonació (Carral et al., 2005) es basen primàriament en la melodia. Vaig conèixer en Mihai quan li faltaven un parell de mesos pels dos anys. Els seus pares són estrangers i la seva mare, que és qui el porta al despatx, només parla una mica de castellà. Per exemple, li diu: "Mihai, vols cotxe? Digues: Mihai vols cotxe. Anna t'ho dones". En Mihai no podia parar de moure's en cap moment ni mentre agafava un objecte i l'observava fent voltes. La seva mare havia llegit molt sobre la importància de cantar-li i de posar paraules a allò que ell feia; no podia deixar cap espai pel silenci, tapava amb el xumet la boca del seu fill quan començava a fer crits aguts i intentava aturar les seves estereotípies agafant-li les mans suaument. Quan es van confirmar les seves sospites de que es tractava d'autisme, va decidir parlar-li només en castellà, idioma que no parla ningú ni a casa ni a l'escola. Va ser un camí

molt llarg per a que realment entengués la importància de recuperar l'idioma de les vivències i els afectes, però ja vam observar algun canvi en el nen quan va començar a cantussejar-li aquelles cançons que recordava de quan ella era petita. Un dels aspectes més importants, però, va ocórrer un temps després: a poc a poc, descobrint que el seu idioma els ajudava a trobar-se, va començar a utilitzar-lo primer a casa i després en sessió. Aquest fet coincideix amb un nou embaràs de la mare.

Aguilar (2014) afirma que "quan la mare es relaciona amb el seu infant, unint el gest i l'aproximació corporal a la paraula i la seva prosòdia o, també, quan li canta explícitament, està contribuint a crear en el seu nadó, en expressió d'Anzieu (1979), una veritable "pell audio-fònica", que el protegeix i el conté en relació a la imprevisibilitat caòtica que és el món en el començament de la vida. Per

a la ment del nounat, la recerca de contingències perfectes que permetin el control, la predictibilitat i un sentit de la continuïtat és una necessitat molt profunda, que l'ajuda a sentir-se contingut en les seves ansietats de caràcter més primitiu i/o catastròfic".

De vegades, amb els idiomes que no conec gens, faig servir aquelles paraules que més significat emocional tenen pels infants per obrir nous camins. L'Evgeniy és un nen de 5 anys força funcional, que havia fet prèviament un tractament Denver. En el llarg tractament que hem fet, tot un intercanvi més real i directe amb mi va començar quan vaig aprendre a dir-li *paparinski* [Папа Римский] en comptes de papà (qui l'acompanyava a les sessions) i *miatx* [меч] en lloc de pilota (que era imprescindible per les nostres interaccions), convidant-lo així a deixar entrar el seu idioma en els nostres intercanvis.

CONCLUSIONS

El moment d'impacte amb nivells de funcionament més primaris -com poden ser les connexions amb els sons, les sensacions, els afectes d'abans de les paraules- sempre permet desencallar algun aspecte que havia quedat paralitzat. No obstant, trobo que un tractament més profund hauria de permetre als pacients trobar-se amb allò que encara no té nom, encara que tingui paraules. Les paraules que pronunciem, més enllà del significat que tenen, van lligades a imatges, sons, olors, emocions i afectes. I encara que no entenguem què volen dir, podem treballar sobre tots els aspectes emotius i corporals que sorgeixen de les comunicacions en idiomes que no coneixem. ●

BIBLIOGRAFIA

- Aguilar, J. (2014).** Música, Psicoanàlisi i Neurociència. *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, Vol. XXXI(2).
- Acouturier, B. (2004).** *Los fantasmas de acción y la práctica psicomotriz*. Barcelona: Ediciones Paidós.
- Ammaniti, M. i Ferrari, P. F. (2020).** *Il corpo non dimentica* (p. 96). Milà: Raffaello Cortina Editore.
- Anzieu, D. (2013).** *El yo piel*. Barcelona: Biblioteca Nueva.
- Bick, E. (1968).** The experience of the skin in early objectrelations. A *Melanie Klein Today*, Vol. 1. (pp. 187-191). Londres: Routledge, 1988. Versió. cat., "L'experiència de la pell en les relacions d'objecte primerenques". *Revista Catalana de Psicoanàlisi*. Vol X(1-2), 1993.
- Bion, W. R. (1967).** *Second Thoughts*. London: Heinemann. [Traducció: (1996). *Volviendo a Pensar*. Buenos Aires: Ediciones Lumen-Hormé].
- Camps, C. (2006).** El diàlogo tónico y la construcción de la identidad personal. *Revista Iberoamericana de Psicomotricidad y Técnicas Corporales*, 25, Vol. 7(1), (pp. 5-30).
- Coromines, J. (1991).** Psicopatologia i desenvolupament arcaics. Assaig psicoanalític. Barcelona: Espaxs. [Traducció: Coromines, J. (1998). *Psicopatología arcaica y desarrollo: Ensayo psicoanalítico*. Barcelona: Paidós Ibérica].
- Coromines, J. (1998).** Nuclis de sensorialitat no mentalitzada: Les seves manifestacions en la clínica analítica. *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, Vol. XV(1).
- Coromines, J., Fieschi, E., Grimalt, A., Guardia, M., Oromí, I., Palau, M. i Viloca, L. (2008).** *Processos mentals primaris. Implicacions psicopatològiques i consideracions tècniques*. Barcelona: Grup del llibre.
- De Casper, A. J. i Fifer, W. P. (1980).** Off Human Bonding: Newborns prefer their mother's voices. *Science*, 208 (pp. 1174-1176).
- Dehaene-Lambertz, G., Dehaene, S. i Hertz-Pannier, L. (2002).** Functional neuroimaging of speech perception in infants. *Science* 298, (pp. 2013-2015).
- Eimas, P. D., Siqueland, E. R., Jusczyk, P. i Vigorito, J. (1971).** Speech perception in infants. *Science* 171, (pp. 303-306).
- Fornari, F. (1984).** Psicoanàlisi della musica. *Collana: Il cammeo*, 66, p. 194. Milà: Longanesi.
- Freud, S. (1923).** El yo y el ello. *Obras completas*, Vol.3, (pp. 2701-2728).
- Freud, S. (1914).** Recuerdo, repetición y elaboración. *Obras completas, Tomo II*. Madrid: Biblioteca Nueva, 1981.
- Friederici, A., Friedrich, M. i Christophe, A. (2007).** Brain responses in 4-month-old infants are already language-specific. *Current Biology*, 17, (pp- 1208-1211).
- Gerhardt, S. (2008).** *El amor maternal*. Barcelona: Ed. Albesa.
- Gualtieri, L. (2006).** L'importanza dei suoni nella vita psichica e nel legame fra madre e figlio. *Quaderni acp*, 13(4), (pp. 153-155).
- Guàrdia, M. (2015).** Molt abans de les paraules!... Un món. *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, Vol. XXXII(1).
- Hespos, S. J. (2007).** Language acquisition: when does the learning begin? *Current Biology*, Vol. 17(16), (pp. 628-629).
- Iglesias, M. (2017).** Ajustaments de la tècnica psicoanalítica en correlació amb pacients TEA, i en pacients neuròtics i límits amb nuclis autístics. *Revista Catalana de Psicoanàlisi* Vol.XXXIV(2).
- Mampe, B., Friederici, A., Christophe, A. i Wermke, K. (2009).** Newborns' cry melody is shaped by their native language. *Current Biology* 19, 1994-1997.
- Mehler, J., Jusczyk, P., Lambertz, G., Halsted, N., Bertoncini, J., i Amiel-Tison, C. (1988).** A precursor of language acquisition in young infants. *Cognition* 29, (pp. 143-178).
- Mehler, J., Dupoux, E., i Southgate, P. (1994).** *What Infants Know: The New Cognitive Science of Early Development*. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishing.
- Moon, C., Panneton-Cooper, R. i Fifer, W. P. (1993).** Two-day-olds prefer their native language. *Infant Behavior and Development*, 16, (pp. 495-500).
- Morral, À. (2011).** Terapia psicomotriz de formación psicodinámica. Del autismo de Kanner al Trastorno del Espectro Autista. *Cuadernos de Psiquiatría y psicoterapia del niño y del adolescente*, 51/52, (pp. 188-194).
- Morral, À. (2016).** El cuerpo del niño con trastorno del espectro autista. *Entrelíneas*, 38, (pp. 23-30).
- Nazzi, T., Bertoncini, J. i Mehler, J. (1998).** Language discrimination by newborns: Toward an understanding of the role of rhythm. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 24(3), (pp. 756-766).

Peña, M., Maki, A., Kovacic, D., Dehaene-Lambertz, G., Koizumi, H., Bouquet, F. i Mehler, J. (2003). Sounds and silence: An optical topography study of language recognition at birth. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, 100, (pp. 11702-11705).

Pinker, S. (1994). *The Language Instinct*. New York: William Morrow & Co.

Seligman, S. (2018). *Lo sviluppo delle relazioni. Infanzia, intersoggettività, attaccamento*, p. 74. Milà: Raffaello Cortina Editore.

Tustin, F. (1987). *Estados autísticos en los niños*. Buenos Aires: Paídos.

Tustin, F. (1988). Psicoterapia con niños que no pueden jugar. *Libro Anual de Psicoanálisis*, 189. Lima: Imago.

Viloca, L. (1998). Ansietat catastròfica: de la sensorialitat a la comunicació. *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, Vol. XV(1), (pp. 35-60).

Viloca, Ll. (2011). Aportacions punteres de la Dra. Júlia Corominas a la comprensió de l'autisme. *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, vol. XVIII(1), (pp. 55-69).

Viloca, L. (2012). Psicoanàlisi de nens amb un trastorn de l'espectre autista (TEA) i amb Síndrome d'Asperger. *Desenvolupa*, 32.

Vouloumanos, A. i Werker, J. F. (2007). Listening to language at birth: Evidence for a bias for speech in neonates. *Developmental Science*, 10, (pp. 159-164).

Weikum, W. M., Vouloumanos, A., Navarra, J., Soto-Faraco, S., Sebastian-Galles, N. i Werker, J. F. (2007). Visual language discrimination in infancy. *Science* 316, p. 1159.